

jeće discipline više pridonijele, a naravno to same po sebi ne mogu jer je i njihov učinak definiran nekim društvenim interesima — sasvim konkretnim materijalnim i sl, »transdisciplinarnim« istraživanjima kao što ih autor zagovara, postiglo bi se mnogo. Najbitniji zadatak u oblasti odgoja i obrazovanja, odnosno edukacije danas, bar za nas, shvaćen u najširem smislu, jeste definiranje i elaboriranje obrazovne ideje. U njoj je izazov modernog vremena, humanističkih ciljeva, čovjekove samobitnosti i moguće asocijacije slobodnih proizvođača.

Autor se svojim dosadašnjim istraživanjima pokazao kao vrsni poznavatelj obrazovne i odgojne problematike, osobito andragoških aspekata, i stoga nije iznenađujuće da teži sintezi, da traži opću teoriju, opću znanost. Njegova knjiga »Edukološka istraživanja« nije samo prezentacija nekih istraživanja, koncepata ili studija iz te oblasti, već je koncepcijom i shvaćanjem edukologije, i čitavog sistema edukoloških znanosti, novi izazov.

Ivan Cifrić

Zbornik radova

»SAMOUPRAVNO DRUŠTVO I EKOLOGIJA«

Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd 1987, 271 str.

U sklopu možda ne baš najprimjernijeg naslova: »**Samoupravno društvo i ekologija**«, organizatori su objavili materijale savjetovanja održanog 5. lipnja 1987. Zbornik ima nekoliko međusobno povezanih cjelina. To su: **Opći pogledi na ekologiju, Ekologija i društvo, Ekologija i samoupravlja-**

nje, Ekologija, ekonomija i razvoj, Ekologija i sociologija, Ekologija i politika, Ekološka svijest i obrazovanje, Ekološki uvjeti života i rada, te Prijedlozi akcija. Iza ovih naslova stoji niz različitih priloga, od vrlo temeljnih znanstvenih radova, do tekstova koji se doimaju pamfletistički.

U općem pogledu na ekologiju Vučkašin **Pavlović** naznačio je, osim katastrofalnog stanja prirode u Srbiji i Jugoslaviji, važnost odnosa ekologije i politike, te mogućnost razvoja demokracije koja iz tog odnosa može i mora proizaći. Kao i mnogi drugi sudionici, autor smatra da se ekološki problemi trebaju promatrati integralno kroz prirodne i društvene znanosti, a ekološke akcije provoditi istodobno kroz institucije i socijalne pokrete. Najveći problem javlja se u tome KAKO sakupiti te fluktuirane, a brojne ekološke snage.

U odnosu ekologije i društva autori **Sindić** i **Stojković** osvrnuli su se na neke od osnovnih principa komunističkog društva, dajući kritiku profitabilne efikasnosti pod svaku cijenu i uprošćenog materijalnog determinizma, a zalažući se za dijalektičko-kvalitativnu teoriju rasta, humanizaciju tehnologija, te nužno — planiranje.

O relaciji ekologija — samoupravljanje priloge su dali **Dimitar Mirčev**, **Marijan Rožić** i **Radovan Pavić**. U solidnom referatu Pavić navodi da ekološki problemi i te kako postoje i u socijalizmu, ali socijalističke zemlje, za razliku od kapitalističkih, još nisu pronašle specifične metode rješavanja tih problema. Ekološko pitanje on smatra bitnim političko-klasnim pitanjem, koje u socijalizmu treba rješavati revolucionarno (spriječiti uzroke, a ne liječiti posljedice), a privatizaciju i negativnu privatnu intervenciju u prostoru jednim od najtežih ekoloških problema. U opširnoj analizi

naznačio je petnaestak aspekata ekoloških rješenja od kojih se najinteresantnijima čine afirmacija Jugoslavije kao pravne države, ekološka organizacija prostora, te prebacivanje sredstava iz racionalnijeg poslovanja i vojnih izdataka u zaštitu okoline. Autor, naime, smatra da je rat u Evropi, u postojećim političko-ekonomskim uvjetima nemoguć, te da treba značajno smanjiti vojna izdvajanja i upotrijebiti ih u ekološke svrhe.

Najviše radova na savjetovanju odnosilo se na odnos ekologije i ekonomije. Dragoje **Žarković** dao nam je u svojem iscrpnom izvještaju nekoliko korisnih ali zaprepašćujućih podataka o globalnom stanju prirode, čiji je glavni uzrok ekonomija i materijalni rast proizvodnje. Tako se, na primjer, procjenjuje da je u zadnjih stotinu godina erozijom (kao posljedicom ljudskog djelovanja) izgubljen jedan Sovjetski Savez (!) plodne zemlje, da šume nestaju tempom 100.000 km² godišnje (površina Bugarske), a pustinje se šire 60.000 km²/god. Istim tempom eksploatacije kakav je danas, Amazona će za pedesetak godina postati pustinja. Problemi su, dakle, globalnog karaktera, te ih tako, a na temelju kompleksne teorije globalne ekologije (integracijom znanja), treba i rješavati. Autor smatra da se na svjetskom nivou ekonomija treba prestrukturirati od otvorene (»uzmi-baci«) ka zatvorenoj (reciklaža) ekonomiji. Proizvodnja će u takvim uvjetima imati novi zadatak, reprodukciju čistoće prirodne okoline.

Milutin **Lješević** iznio je neke rezultate ekonomskog vrednovanja čiste okoline i tehnologija kod kojih bi prvenstveno trebalo voditi računa o direktnim i indirektnim (optimalizacija životne sredine) ekološkim kriterijima, a tek onda o ekonomičnosti i profitabilnosti proizvodnog procesa.

Autor smatra, sasvim ispravno, da čista i racionalna proizvodnja direktno smanjuje društvena izdvajanja za zdravstvo, socijalnu zaštitu, troškove. Danas već postoje metode, čak i matematički modeli izračunavanja ekonomskih šteta izazvanih zagađivanjem.

U dijelu »Ekologija i sociologija« Ivan **Čifrić** je referirao o istraživanju ekološke svijesti mladih u Zagrebu, a Gordana **Mitić** o zanimljivoj studiji odnosa organizma, sredine i kvalitete života. Kvaliteta života može se različito shvatiti, po subjektivnom (zadovoljstvo, sreća pojedinca) ili objektivnom (uslovi života) kriteriju, a po nekim sovjetskim autorima — kvantitativno (»blagostanje«) i kvalitativno (socijalne slobode, mogućnost i sl.).

Tonči **Kuzmanić** u tekstu »Ekološka habilitacija političkog« daje utemeljenu kritiku našeg političko-ekonomskog sistema, te naglašava da isto kao što nam je potrebna pravna država, koja bi značila jednakost pred Zakonom a ne pred Partijom, trebaju nam i »čiste« sfere ekonomije i politike, a ne sive zone društveno-političnosti ili društveno-ekonomičnosti. Nadalje, ono političko civilnog društva jest zajednički interes i društvena kontrola (ali istodobno i distanca) vladajućih struktura. Civino društvo je društvo »u boji«, društvo razlika, dok je naše samoupravljanje još uvijek »crno-bijelo«. Autor zaključuje da ekologija ne znači prvenstveno zaštitu čovjekove okoline, već samozaštitu ljudskog dostojanstva, samoobranu pojedinačne subjektivne volje i individualiteta.

O potrebi formiranja ekološke svijesti izvjestila je Sonja **Prodanović**, uz komentar da je, uz nuklearni program, najveća opasnost za Jugoslaviju — niska ekološka svijet, te da društvo treba fokusirati pažnju na alter-

nativne oblike mišljenja (koji su historijski — uvijek bili nosioci napretka). Loša ekološka prosvijećenost, siromaštvo i kupovina prljavih tehnologija može nas vrlo brzo dovesti u inferiornu poziciju u odnosu na svjetske tokove kapitala (koje bi trebalo studiozno i stručno pratiti, te planirati ekološku ekspertizu svih novih uvezenih tehnologija, investicija, projekata).

Rajko **Marić** je govorio o turizmu kao najznačajnijem i najmasovnijem korisniku prirode, a kvalitetan prirodni prostor smatra pretpostavkom aktivnog odmora i zadovoljenja čovjekovih bioloških i sociopsiholoških potreba za kretanjem, igrom, raznođom i rekreacijom.

Na kraju, **Radmila Cvijović** predložila je vrlo jednostavnu shemu za provođenje jedinstvene društveno-znanstvene akcije očuvanja prirode u Jugoslaviji, temeljenu na iskustvima razvijenih zemalja. Takva institucija organizirala bi se na državnom nivou s fondom za financiranje domaćih ekoloških projekata. U centralnoj, moderno koncipiranoj bazi podataka slijevale bi se informacije iz svih grupacija koje bi se bavile zaštitom voda, zraka, tla, zaštitom od buke i akcidenta, koordinacijskih grupa i davalaca usluga (zdravstvo, monitoring, projektanti i dr.). Sve bi ih povezivali jedinstveni zakonski propisi i kaznene odredbe.

DA ZAKLJUČIMO: ideje, znanje i volja očito postoje, konkretni prijedlozi također, još samo treba pričekati da kroz koju godinu SIV donese paket ekoloških mjera, pa se i mi, Jugoslaveni možemo »prijehvatiti« zaštitu okoline. Ne bih želio ispasti pesimist, ali smatram da će u većem dijelu Jugoslavije (osim ako o ekološkim problemima ne propjevaju »novokomponovani pjevači«) proći još

mного ljeta prije nego što narod i vodeće strukture shvate važnost ekoloških pitanja na koja ih upozoravaju pojedini znanstvenici, »hašišari« i fanti iz Dezele. Možda sam subjektivan, ali takav dojam stekao sam kroz razgovore i promatranje naših ljudi, a studioznija analiza ovog stava odvela bi nas predaleko. Mislim da su presnažne i predalekosežne posljedice potrošačkog mentaliteta i utjecaja razvijenog korporacijskog kapitalizma, da bi se situacija naglo promijenila nabolje. Po Radovanu Paviću, ekološki problemi trebali bi se u socijalizmu revolucionarno mijenjati, ali taj socijalizam je nerazvijen. No, nitko nam ne može oduzeti NADU, kaže autor. Nadu nam zaista nitko ne može oduzeti, i za ekologiju se moramo boriti, makar neorganizirano ili preko ovakvih savjetovanja, no ispred historijskog toka stvari ne možemo ići. Zapadu su trebala dva krvava rata da bi shvatio svu glupost nasilnog uništavanja ljudi i dobara, te da bi ravnotežom straha, oružja i oružanih intervencija u Trećem Svijetu pripremio teren za nove vidove ekoloških destrukcija. Tek kada potrošačke mase Sjevera i financijski kapital na vlastitoj koži osjete ekološke posljedice, moći ćemo govoriti o masovnijoj ekološkoj svijesti (isto kao što je nakon svjetskih ratova sazrela svijest o gluposti narednog?). Ako pričekamo još pedesetak godina (možda i manje), možda zaista doživimo prestrukturiranje svjetske privrede (iz najjače — industrije oružja u industriju zaštite i čiste tehnologije), koje bi nastalo nakon otapanja Antarktika (efekt »staklenika«) i potapanja New Yorka, Washingtona, Tokia, Marseillea, Leningrada i tisuća drugih gradova, otoka i priobalnih pojaseva.

Jedino katastrofa sličnog karaktera i dosega doprinijet će masovnom

osvještavanju (temeljenom ponovo na strahu) potrošačkog društva, pre-raspodjeli moći i kapitala, dok su alternativni pokreti, znanstvene studije i izdvajanja za zaštitu korisni, ali apsolutno nedovoljni. Naravno, sadašnji tokovi moći, financija i tehnologija u potpunosti prožimaju i naše društvo, pa u tim uvjetima ne možemo očekivati revolucionarnu promjenu ponašanja i ekološke svijesti.

Ipak smatram da svi zajedno trebamo pristupiti osvještavanju ljudi i konkretnim akcijama, ali ta nastojanja trebala bi biti bez zavaravanja i prilagođena trenutku (što znači i direktna intervencija i provokacija i meditacija). Ako ništa od toga »ne upali«, ipak nam ostaje — NADA.

Roman Danko

Ivan Cifrić, Benjamin Čulig:

EKOLOŠKA SVIJEST MLADIH

CDD i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1987.

Pred nama se nalazi studija rađena u Zavodu za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu pod rukovodstvom Dr. Ivana Cifrića a koja se odnosi na aktualan problem ekološke svijesti. Ova studija predstavlja teorijski okvir u koji se ovaj aktualni problem može smjestiti. Rezultati su dobiveni anketom sprovedenom na uzorku od 500 zagrebačkih studenata i srednjoškolaca (250 studenata i 250 srednjoškolaca) i to tako da su na oba nivoa zastupljene u podjednakom obimu oblasti: obrazovanje, medicina, strojarstvo, tehnologija i poljoprivredno-prehrambena oblast. Os-

novni problemi koji se ispituju su: percepcija zagađivanja i ugrožavanja prirode i čovjekove okoline, percepcija problema rasta u suvremenom društvu, percepcija o osirovinama i energiji a posebno o korištenju atomske energije, percepcija uloge tehnike i znanosti u rješavanju ekoloških problema, percepcija osnovnih vrijednosti karakterističnih za industrijsko i onih karakterističnih za postindustrijsko društvo, percepcija uloge »subjektivnih snaga« u rješavanju ekoloških problema i generalni odnos prema prirodi i zaštiti okoline.

Ova područja ispitivanja dobivena su u stvari kao izvedena iz osnovnih dimenzija ekološke svijesti koja je i glavni predmet ispitivanja. No kao i svaki apstraktni teorijski konstrukt tako je i »ekološka svijest« teško dohvatljiva našim empirijskim instrumentima. Pod ekološkom sviješću se podrazumijevaju »... predodžbe, načini ponašanja, motivi i djelovanja, želje i očekivanja, koje se odnose na čovjekovu prirodnu okolinu.« (H. J. Fietkau: Vom Umweltbeweu tsein zur Umweltpartei, Berlin, 1979, str. 32 rukopisa). Nakon opsežnog teorijskog razmatranja fenomena ekološke svijesti u suvremenosti daju se neke bitne dimenzije koje konstituiraju ekološku svijest a to su: spoznaja o ograničenosti prirode čiji je čovjek također dio, svijest o nužnosti dokidanja dominacije čovjeka nad prirodom kao takvom i uspostavljanja ravnoteže između prirodnih sistema i socijalnih, svijest o postojanju ekološke krize ali i o njenoj društvenoj uvjetovanosti, svijest o tome da ekološka kriza ima globalni karakter i da se povećava, svijest o tome da se ekološka kriza može riješiti samo civilizacijskim promjenama i da za to moraju postojati društvene snage koje to mogu ostvariti. (vidi str. 36)